

ASSZIMILÁCIÓS IDENTITÁSKRÍZIS
Erdős Renée *Az új sarj* című önéletrajzi regényében

DOI: 10.14232/tntbooks.1.2023.11

1. Bevezetés

A kiegyezést követő asszimiláció a társadalmi fejlődést elősegítette, de a magyarosodást választó zsidó gyökerű állampolgárok szempontjából az identitás elbizonytalanodásával járt, mert eleve „teljesíthetetlen elvárásrendszert teremtett számukra és folyamatosan társadalmi megaláztatásnak tette ki őket.”¹ Az asszimiláció *Az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében* című 1867. évi XVII. törvény életbe lépését követően felgyorsult, ám a korszak asszimilánsainak bizalmát hamarosan több, aggodalomra okot adó esemény ingatta meg.² Az ún. tiszaezlári vérvád hírére 1882-től újra erősödni kezdett az antiszemitizmus. Az 1908 táján az „autentikus nemzeti irodalom” mibenlétéről kezdődött vita során az „idegen gyökerű” vs. „nemzeti” irodalom szembeállítása szándéktalanul is az 1867. évi emancipációs ajánlat ellenében lépett fel.³ Az első világháború alatt, majd a kataklizmát követő Horthy-érában tudatos kirekesztés vette kezdetét, ami végül a holokauszt tragédiájába torkollott.

Az emancipációs törvény elfogadása után született, az irodalmi életbe a századforduló táján berobbanó, a modern magyar irodalom létrehozásában jelentős szerepet vállaló zsidó származású írók és költők asszimilációról vallott felfogását és asszimilációs törekvéseit e történelmi időszakok eltérő mértékű, ám fokozatosan erősödő antiszemitizmusa befolyásolta. Voltak, akik csak eltávolodtak őseik vallási hagyományaitól, köztük Bródy Sándor, Molnár Ferenc, mások a befogadás reményében eljutottak a kikeresztelkedésig, mint például Biró Lajos, Jászi Oszkár, Lesznai Anna.

A modern költészetet művelő, később széles olvasótáborral rendelkező regényíróként sikert arató Erdős Renée (született Ehrental Regina, 1879-1956), akit éppen a tiszaezlári perben a zsidó vádlottakat védő Eötvös Károly fedezett fel az

¹ „By creating for them a system of expectations which could not be fulfilled and by exposing them constantly to social humiliation, assimilation made Jews deeply insecure,” in Michael R. Marrus, „European Jewry and the Politics of Assimilation: Assessment and Reassessment,” *The Journal of Modern History* 49, no. 1. (Mar 1977): 92.

² Konrád Miklós, *Zsidóságon innen és túl: Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig* (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014), 35.

³ Balázs Eszter, *Az intellektualitás vezérei: Viták az irodalmi autonómiáról a Nyugatban és a Nyugatról 1908-1914* (Budapest: Napvilág Kiadó, 2009), 111-132.

irodalomnak, a sűrűsödő figyelmeztető jelek ellenére a huszadik század elején a teljes asszimilációt választotta. 1909-ben Rómában kikeresztelkedett. Bár a második világháborúban a katolikus egyház nem védte meg az üldöztetéstől, mélységes csalódása ellenére még halála előtt egy évvel írt *Ifjúságunk* című önéletrajzi művében sem vonta kétségbe ifjúkori döntésének helyességét, illúzióival nyilvánosan soha nem számolt le.

Ősök és ivadékok című önéletrajzi regénytetrológiáját, melynek első kötete Eblen Betti nevű hősnőjének ortodox zsidó hagyományok szerint élő családjában töltött gyermekéveit ábrázolja, állítása szerint már áttérése után, konvertitaként írta. A szöveg referencialitására támaszkodó tanulmányom célja annak feltárása, hogy *Az új sarj* című, 1915-ben megjelent könyvében Erdős Renée miként értelmezte a zsidó származásából és női mivoltából fakadó ifjúkori lelki kríziseit, melyek pályája kezdetén a modern irodalom egyik előfutárává tették, majd aposztataságához és megkeresztelkedéséhez vezettek.

2. Vallási meghasonlás

A tizenöt éves koráig Győrszigeten élő Ehrenthal Reginát feltehetően dominánsan zsidó környezet vette körül, mert ez volt a község, ahol a tizennyolcadik század közepétől Győrből kitiltott zsidók a püspök engedélyével letelepedhettek. (A települést csak 1905-ben csatolták a városhoz, amelytől a Rábca választotta el.)⁴ Ekkoriban Szigeten többségében voltak az ortodox izraelita hitközséghez tartozó családok; Erdős ezt a társadalmi környezetet, normákat, szokásokat ismerte, ebben a miliőben érezte otthonosan magát.

⁴ Némáné Kovács Éva, „A győrszigeti Kohn Adolf és Társa Olajgyára története alapításától 1910-ig,” *Győri Szalon*, 2018. április 19. <https://www.gyoriszalon.hu/news/10874/66/A-gy%C5%91rszigeti-Kohn-Adolf-%C3%A9s-T%C3%A1rsa-Olajgy%C3%A1ra-t%C3%B6rt%C3%A9nete-alap%C3%ADt%C3%A1s%C3%A1t%C3%B3l-1910-ig>.

Asszimilációs identitáskrizis Erdős Renée *Az új sarj* című önéletrajzi regényében

Győrsziget az 1883-i évi januári árvíz idején – a kiöntött Rábca. A *Vasárnapi Újság* illusztrációja. Ehrenthalék 1881-ben költöztek ide a Csallóközből. (*Győri Szalon*)

A Nyitráról származó család interneten megtalálható genealógiája szerint apja valódi neve Leopold/Lipót Ehrenthal, apai nagyanyja neve Betty Bertha Lotty Schlesinger volt. *Az új sarj* főszereplője tehát Erdős apai nagyanyjának valódi nevééről kapta a Betti keresztnévet, regénybeli nagyanyja viszont Leah, apja József – a névválasztás hangsúlyozza a kulturális és vallási kontextust. A többiek nem bibliai nevet viselnek, hanem magyarosat, két varrónő nővére például Jolán és Róza, a fővárosban szerencsét próbáló renitens testvére Szidi – a valóságban Ehrenthal Regina nővéreit Josephine-nek, Johannának és Therese-nek hívták.

A Heine és Petőfi költészetéért rajongó, kamaszlányként verselgető Betti bibliai témákkal próbálkozik. Egy, a Jákob és Lábán Gileád-hegyi kibéküléséről szóló költeményének refrénjében a Jákob szívének kedvesebb feleségével, az Izrael egyik őspanyjának tartott Ráchellel azonosul, „Szépszemű, ravasz őspanyám, Ráchel”-nek nevezve őt. Ez az ószövetségi témájú vers az, ami a regényben a vallási szabályokat betartó, szigorú apa tetszését olyannyira elnyeri, hogy bár két nővéréhez hasonlóan varrónőnek szánta, végül elengedi lányát a fővárosba színiiskolába.⁵

Ráchelnek a Bibliában Leah az idősebb testvére, mindketten Jákob feleségei, József pedig Jákobnak Rácheltől született fia. A Mózes I. könyve 31-ik részében szereplő alakok nevének a rokonsági viszonyaik átalakításával történt átvétele a valós családi hierarchia megváltoztatásának vágyát tükrözi. Betti-Ráchel e szimbolikus névadással mintegy kiszabadul apja patriarchális hatalma alól, nőnemű gyermek létére a regény végén szinte egyenrangúvá válik vele, Leah nagyanyja pedig nővérként támogatja a többiek fölé emelkedni törekvésében.

*Az új sarj*ban Leah független, és női mivolta dacára a családfő szerepét betöltő figurája ébreszti fel a kislány becsvágyát: „Te légy különb mindenkinél. Csak ez legyen a szemed előtt, hogy mindenkinél különb vagy” – mondja a tizenkét éves Bettinek 1892-ben, amikor életükben először találkoznak. (Erdős valóságos nagyanyja a Győrtől csak 26 km-re északnyugatra fekvő csallóközi Nagymegyeren [ma: Veľký Meder, Szlovákia] élt.)⁶

Leah Győrben tett látogatása felszínre hozza unokája lappangó identitáskrizisét, amit a származása és vallása miatt kora gyermekora óta átélt sérelmei okoztak. A tiszaezlári vérvád híre Regina ötéves korában, 1882 tavaszán kezdett terjedni, az év szeptemberében az ország nyugati felében, a Nagymegyertől 70 km-re fekvő Pozsonyban zsidóellenes zavargások törtek ki, ahonnan „rövid időn belül

⁵ Erdős Renée, *Az új sarj* (Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1923), 312. (Első kiadás: Budapest: Athenaeum, 1915.)

⁶ Erdős, *Az új sarj*, 152.

nagyjából húsz közeli településre terjedtek át,” s a „zavargások olyannyira komolyak voltak, hogy kormánybiztos egy hónapos jelenlétére és statárium kihirdetésére volt szükség.”⁷ Minderről bizonyára értesültek az Ehrenthal család Győrszigeten élő tagjai is, s ha a történeteket elhallgatták is előle, a családtagok szorongását érezkelhette. *Az új sarj* történetmondója beszámol róla, hogy a zsidó tanítás alapján nevelkedő Betti megrendül, amikor egyik bátyját iskolából hazajövet antiszemita suhancok megverik, azzal csúfolva őt: „zsidó, fölfeszítették a Krisztust!”⁸ Az antiszemitizmusról nem csak közvetetten van korai tapasztalata: a szombatonként a kályhába begyűjtő keresztény cseléd is ugyanezt állítja neki; egy tüdőbajban haldokló parasztlány pedig kijelenti Bettinek, hogy „[a] mi lelkünk megmarad, mert mi keresztények vagyunk. Csak a zsidók lelke pusztul el, mert azt Jézus Krisztus nem váltotta meg.”⁹ Betti gyerekként elhiszi a vádakát, nem tudja, hogy azok sztereotip antiszemita megnyilvánulások, de rátalál a megmenekülés egy útjára, azt hiszi, ha keresztényként viselkedik, őt nem sújtja majd kirekesztettség.

Erdős Renée portréja

⁷ Kerekes, Janet, *Álarcosbál a Fehér Keresztben: A zsidó asszimiláció* (Budapest: L'Harmattan és Kossuth Klub, 2018), 139.

⁸ Erdős, *Az új sarj*, 48.

⁹ Erdős, *Az új sarj*, 116, 60.

Az 1795-ben megépült, mára megsemmisült győrszigeti, Kígyó utcai ortodox templom belseje 1945 előtt. Fotó: Glück József¹⁰

A katolikus vallás iránti érdeklődést egy bencés pap ébreszti fel benne, aki apja tudta és engedélye nélkül hétéves korától heti két alkalommal német és görög irodalmat tanít a rendházukban a tudásszomjas kislánynak, s közben a kereszténység missziós feladatának eleget téve fokozatosan indoktrinálja. A gyerek addig úgy tudta, hogy Krisztus „Egy ember volt, akit egyszer nagyon régen, keresztre feszítettek”, ám a bencés pap azt tanítja neki, hogy „Krisztus nemcsak ember volt, hanem Isten is,” s ha hisz Krisztus isteni mivoltában, ő is a mennyországba kerülhet.¹¹ Az atya megajándékozza egy Újszövetséggel, s amikor szülei szombatokként templomba mennek, a gyerek titokban Máté evangéliumát olvassa, és egyre inkább a keresztény tanok hatása alá kerül.¹²

Leah, akinek a regényben az első férje egy rabbi volt, Mészáros Zsolt Erdős identitás-meghatározásairól írt tanulmánya szerint „unokája előtt női hősi genealógiát tár fel azzal, hogy Eszter, Ruth és Judit könyvét ajánlja olvasásra, és arra buzdítja, hogy legyen méltó hozzájuk.”¹³ Nagyanyjával folytatott beszélgetései

¹⁰ Az illusztráció Laczó Balázs „Zsidóüldözés a három folyó városában” című, a *Kisalföld*-ben 2017-ben megjelent cikksorozatából származik: <https://www.kisalfold.hu/gyor-es-kornyeye/multidezo-zsidouldozes-a-folyok-varosaban-3-resz-5540395/>

¹¹ Erdős, *Az új sarj*, 40, 47-48, 107, 122.

¹² Erdős, *Az új sarj*, 107, 122.

¹³ Mészáros Zsolt, „A zsidó önmeghatározás tétjei és dilemmái Erdős Renée *Ősök és ivadékok* című tetralógiájában,” in „*Zsidó*” identitásképek a huszadik századi magyar irodalomban, szerk. Schein Gábor és Szűcs Teri (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2013), 14.

megváltoztatják Betti életét, újra vonzani kezdi a zsidó hit és kulturális hagyomány; nem megy el többé Benedek atyához.¹⁴

Nagyanyja mindenekelőtt fenséges megjelenésével, a férjezett ortodox zsidó nők ünnepi viseletével kápráztatja el. Parasztos nagykendője alatt fekete csipkekendőt, az alatt *tichel* visel, „egy egyszerű főkötőt, ami őt szinte elszédítette. Aranycsipkés, fekete csillámos főkötő volt ez, magas, mint egy korona, át meg átfűzve bársonyszalagokkal. A csipkéje leért a halántékába, a homlokát bekerítette és ahogy azt ujjaival elrendezgette, Bettit valami különös hódolat és csodálat lepte meg úgy, hogy szeretett volna térdreborulni előtte, mert olyan volt, mint egy királyné.”¹⁵

Ünnepi alkalmakkor viselt, a 19. század közepén Galíciában készült női főkötő, jiddis nyelven *tichel*

Anyja is a péntek napnyugtakor kezdődő Shabbat megünneplésekor tetszik igazán neki:

péntekestéken, mikor tisztába öltözött és a fejére, amin különben állandóan keszkenőt hordott, szép fekete álhajat tett, olyat, aminőt vallásának rítusa megkívánt. Az álhaj fölé pedig fekete csipkefőkötőt tett, amin gyöngyök csillogtak. A gyöngyök leértek egészen a homlokáig, oldalt a halántékára ... Bettiék zsidók voltak, még pedig vallásos zsidók, akik az ünnepre előírt szertartások közül egyetlen-egyet sem mulasztottak el. ... Az ünnep miatt papiroست tépni, firkálni sem volt szabad, ellenben egy könyvből héber imádságokat kellett olvasni, amiből egy szót sem értett; magát a szöveget sem ő olvasta, hanem az idősebb nővére, Jolán, ő csak utána mondta egyik szót a másik után. [Az anyja] derekán ilyenkor kis fekete selyemkötényt hordott, aminek olyan különös jó illata volt – selyemillata.¹⁶

¹⁴ Erdős Renée, *Az új sarj*, 159.

¹⁵ Erdős Renée, *Az új sarj*, 140.

¹⁶ Erdős Renée, *Az új sarj*, 11.

A történetmondó a kislány szemszögéből leírja a belőle áhítatot kiváltó szombat esti, ünneptől búcsúzó szertartást, a Havdalát is, de jiddis vagy héber kifejezések használata nélkül. Azt állítja, a család tagjai némelykor „azon a nyelven beszéltek, ami az ő fajtájuknak külön jargonja volt,” péntek esténként pedig héber imádságokat olvasnak – szerinte azonban Betti egyik nyelvet sem ismerte.¹⁷ Hogy Erdős Renée ne tudott volna legalább jiddisül, kevésbé valószínű, ám az nem lehet véletlen, hogy még a zsinagóga szót is kerülte – a regényben szombatonként „apja anyja a templomba mentek.”¹⁸ Nem kizárható, hogy a szociokulturális hagyományhoz kapcsolódó héber/jiddis szavak mellőzésének oka a már kikeresztelkedett írónőnek a judaizmustól való öntudatlan távolságtartása, de lehet, hogy a körülírásokkal (*tichel* helyett főköttő, *sábesz gój* helyett „szombati cseléd,” *hardala* helyett „rendes szombatesti szertartás”) csupán a korszakra jellemző erős asszimilációs elvárásoknak kívánt megfelelni.¹⁹

Az első európai zsidó festőnek tartott német Moritz Daniel Oppenheim *Sabbath-Anfang* (Shabbat kezdete) című festménye egy középosztálybeli család péntek délutáni ünnepvárásról, 1865. (The Jewish Museum, New York)

Noha éppen anyja és nagyanyja ortodox zsidó női ünnepi viselete, s különösen főköttőjük nyerte el Betti tetszését, amit a század végén a magyar zsidó nők már egyre ritkábban viseltek,²⁰ a történetmondó másutt mégis fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy az Eblen család tagjai magyar paraszti öltözetben jártak, magyar népdalokat énekeltek, azonosultak a magyarsággal:

¹⁷ Erdős Renée, *Az új sarj*, 141, 11.

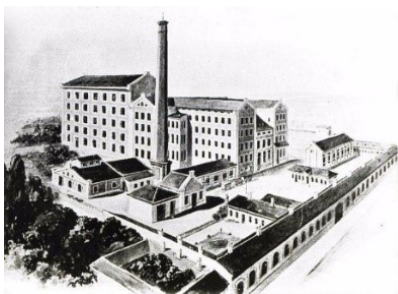
¹⁸ Erdős Renée, *Az új sarj*, 114.

¹⁹ Erdős Renée, *Az új sarj*, 140, 116, 23.

²⁰ Körner András, *Hogyan éltek? A Magyar zsidók hétköznapi élete 1867-1940* (Budapest: Corvina, 2013), 38-39.

Tulajdonképpen, ha az ember leszámította azt, hogy ezek az emberek gyermekkorukban héberül tanultak imádkozni és később a bibliát olvasták komoly szenvedelemmel, azt lehetett volna hinni felőlük, hogy egyszerű magyar parasztok, földművelők, annyira hasonlítottak azokhoz. A beszédük, a mozgásuk, az öltözködésük is olyan volt. Károly bácsi is, mint az öreg Péter és a Betti apja, magasszárú csizmát viselt, amibe a nadrágját belegyúrte, falusias szabású posztódolmányt és kis pörge kalapot. S mert mindig falun éltek és mert a kocsmáján kívül mindegyiknek volt egy darab földcsekéje, ahol maga szántott, vetett, aratott egy béressel, a magyar föld szerelme élt bennük és annak a letűnt régi betyárvilágnak a dalos romantikája, amit ott a kocsmaszatnál sokat emlegettek öreg emberek, akik még elevenen látták Rózsa Sándort és Sobri Jóskát. Nem voltak ezek a szó szoros értelmében vett falusi zsidók...²¹

A narrátor szerint Betti születésekor apja gazdálkodóként és kocsmárosként tartotta el a családot Érseklélen, a kislány két éves korában költöztek Győrszigetre. Eblen Józsefet/Ehrenthal Lipót vonzhatta a falusi élet, mert amikor a gyerek nyolcéves volt, a kislány nagy bánatára kivette az elemi iskola harmadik osztályából, és újra megpróbálkozott a földműveléssel a szigetközi Arakon. Nádfüdeles házuk két év múlva leégett, ezért visszaköltöztek Győrbe, ahol *Az új sarj* narrátorának állítása szerint az apa a nádorvárosi, gabonaörlésre használt Gőzmalomban, azaz Back Herman hengermalmában kapott raktárosi állást – bár a *Hölgyek és Urak* 1894. évi naptára szerint a malom vezetőségi tagjának számító raktáros nem ő, hanem fivére, Ehrenthal Mór volt.²²

4. Győri hengermalom. A ezég: Back Hermann. Igazgató Back Rezső, irodafőnök Fleischer K, levelező Gernot Ede, könyvelő Neumann Adolf, intéző Diamant Miksa, irodatisztek: Arany Béla, Mannheim Ignác és Opitz Károly: főgépész Hamburger Kálmán, főmolnár Böhm Ferencz, főraktáros Tausz Lipót, raktáros Ehrenthal Mór, gyakornok Stern Gyula.

A nádorvárosi Back-féle Gőzhengermalom (*Győri Szalon*)
A Gőzhengermalom vezetősége az 1890-es években (*Győri Szalon*)

Annak alátámasztására, hogy az Eblenek többé már nem „a szó szoros értelmében vett falusi zsidók,” a narrátor kijelenti: „az egész családban az üzleti szellem volt a

²¹ Erdős Renée, *Az új sarj*, 147-148.

²² Erdős Renée, *Az új sarj*, 77.; Antalíné Hujter Szilvia, „A nádorvárosi Back-malom – a Győri Hengermalom,” *Győri Szalon*, 2015. szeptember 17.
<https://www.gyoriszalon.hu/news/3585/61/>.

legkevésbé kifejlődve”, és „mindnyájan nagyon szegények voltak.”²³ Az író itt az „anyagias zsidók” antiszemita sztereotípiája ellen védekezett, amit olyan bántónak találhatott, hogy a regényben kevésbé tehetősnek állította be a családját, mint amilyen a valóságban lehetett – hiszen a nagybátyja egy prosperáló városi nagyüzem vezetőségi tagja volt. A Nagymenyeren egy gyümölcsfás kertes, legalább három szobás házban élő nagyanya háztartásának a leírása is jómódot feltételez, amint a tiaraszerű, díszes askenázi főkötője is, amely fontos szerepet játszik a kislány vallási és ezzel összefüggésben társadalmi és női identitása alakulásában, ezért többletjelentést hordozó motívumként a regényből nem volt elhagyható. Mindezek azonban ellentmondanak a család szegénységét bizonygató megállapításnak. Amint az a tény is, hogy legalább egy fiútestvérét biztosan taníttatták: a győri Szent Benedek-rendi Katolikus Gimnázium 1875/76. évi *Értesítvényében* szerepel az egyik bátyja, az 1862-ben Csallóközaranyos községben (ma: Zlatná na Ostrove, Szlovákia) született Ehrenthal Mór, mint évközben kimaradt diák, aki aztán 1882-ben tanítói képesítést nyert a Pozsony megyei modori képezdében.²⁴

A Győri M. Kir. Állami Főreáliskolának az 1892-1893. tanévében ugyancsak volt egy Ehrenthal Mór nevű második osztályos növendéke, aki szintén közeli rokon, talán a raktáros nagybátyj fia lehetett.²⁵ Nem kizárt, hogy az író Ignác nevű testvére az az Ehrenthal, akinek a korabeli hirdetések alapján 1892-ben könyvkereskedése volt Győrszigeten, mielőtt házasságkötése után Aradra költözött volna.

Erdős az első világháború kitörése után megjelent regényének ábrázolása alapján az Ehrenthal család tagjai konzervatív, ortodox hitük ellenére az emancipáció-párti századvég liberális közegében a század fordulójára lényegében már túljutottak az asszimiláció Milton M. Gordon által akkulturációnak vagy kulturális asszimilációnak nevezett első fokán, melynek végén a strukturális és házassági asszimilálót követően a teljes beolvadás áll.²⁶ A paraszti életformából elindultak a (kis)polgárrá

²³ Erdős Renée, *Az új sarj*, 149.

²⁴ *Értesítvény a Pannonhalmi Szt-Benedek-Rend Győri főgymnasiumáról az 1875/76. tanév végén* (Győr: Gross Gusztáv és Tsa, 1876).

https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyor_09794_bences_gimnazium_09816_1875/?pg=125&layout=s&query=ehrenthal; *A Modori M. Kir. Állami Tanítóképezde betedük értesítvénye az 1888/89. tanév végén*, szerk. Lenhardt Károly (Pozsony: Nirschy Ferenc és Társai, 1889), 42.

https://adt.arcanum.com/hu/view/Modor_21291_AllamiTanitokepezde_21298_1888/?pg=43&layout=s&query=ehrenthal.

²⁵ Lenner Emil, *A Győri M. Kir. Állami [Révai] Főreáliskola huszadik évi értesítője az 1892-93. tanévről* (Győr: Gross G. és Testv., 1893), 93.

https://adt.arcanum.com/hu/view/Gyor_09888_AllamiRevaiForealiskola_09927_1892/?query=ehrenthal%20m%C3%B3r&pg=92&layout=s.

²⁶ Idézi Allen Guttmann, *The Jewish Writer in America. Assimilation and the Crisis of Identity* (New York: Oxford University Press, 1971), 8.

válás útján, ám korántsem biztos, hogy mindnyájan a további beolvadás pártján álltak. Erdős Renée-n kívül csak az a három testvére magyarosította vezetéknevét, akik elhagyták gyerekkori környezetüket: a fent említett, Aradon letelepedett Ignaz/Ignác, az 1871-ben Komáromban született, ausztrál feleséget választó, az első világháború alatt, 1915-ben Angliában meghalt Philippe/Fülöp és az Érseklélen 1878-ban született, 1963-ban valószínűleg Budapesten elhunyt Artur Paul. Ám semmi nyoma annak, hogy Erdős Győrben maradt testvérei is magyarosították volna Ehrenthal vezetéknevüket. *Az új sarj*ban elmesélt családtörténet arra enged következtetni, hogy Ehrenthal Regina már kamaszként tudatában lehetett annak, hogy saját életét illetően az asszimilációról és annak mértékéről neki magának kell döntést hoznia.

Erdős Renée legfiatalabb bátyja, Erdős Artur (1878-1963) és felesége Rott Elza. A kép a 20. század elején készülhetett, a keménygallér, fehér selyem mellény, zsakett csíkos pantallóval ekkoriban divatos polgári viselet volt (Centropa)

Az új sarj Bettije már kamaszkorában meghasonlik önmagával, mert nem tud a zsidó és a katolikus vallás közül választani. Úgy találja, hogy bencés lelki atyja, a tüdőbajos parasztlány és „Leah asszony is Isten törvényei szerint élt. „És ő, Betti, melyikhez tartozik inkább? ... A maga lénye, a hajlamai, Leah asszony világa felé vonzották, de néha aggódott, hogy talán annak a másiknak, aki a kereszten meghalt és Isten volt, mégis inkább igaza van?”²⁷ *Az új sarj* Mészáros Zsolt kifejezésével élve „vizionárius zárójelenetében,” a vonaton Budapest felé utazó lány úgy érzi, a Leah-tól örökölt kígyó alakú, rubintszemű aranygyűrűje egyre nagyobbra nő, a nyaka köré fonódik és fojtogatni kezdi. A rémült Betti könnyörögve kérdezi

²⁷ Erdős Renée, *Az új sarj*, 160.

nagyanyjától: „Leah asszony, miért hagytad reám ezt az örökséget, ami engem úgy megfélemlít?” Csak a bencés pap búcsúzáskor elhangzó kijelentésének felidézése vigasztalja meg: „A lélek a fő, Bettike, a lélek.”²⁸ A jelenet, melyet valószínűleg már a kikeresztelkedése után vetett papírra (bár vannak arra utaló adatok, hogy a regényt 1903-ban kezdte el írni), előrevetíti, hogy a fővárosba érkező főszereplő számára a zsidó öröksége válik majd teherré, s a katolikus hittől várja a megoldást.

3. Traumatizált női identitás

Bettinek nem csupán zsidó vallási identitása rendül meg, hanem a női viselkedési normákat illetően is elbizonytalanodik. A család fejeként tisztelt nagyanyja fűti a lány becsvágyát, miközben ortodox zsidó hitű özvegyként ő maga nem is híve a női egyenjogúságnak. Leah asszony helyeslően nyugtázza, hogy a család minden várandós női tagja fiút szeretne szülni, és megkérdőjelezhetetlen tekintélyét látva Betti nem számol azzal, hogy a jövőben őt magát nőként érhetik majd hátrányok.²⁹ Nagyanyja a domináns pozíciója és tradicionális nézetei közti ellentmondások következtében nem megfelelő szerepmodell Betti számára, s ez az antagonizmus a gyökere az író későbbi magánéleti kudarcainak: miközben szerelmi kapcsolataiban ő a domináns fél, mégis irányításra vágyik, ezért élete legfontosabb, Bródy Sándorral folytatott kapcsolata szakítások és kibékülések sorozatává válik. Bródy még a viszonyuk idején *Egy rossz asszony természetrajza: Erkölcstajza* című kisregényében 1904-ben leírja ezt a szeszélyes viselkedésmódot, ami, mivel nem érti Erdős Renée magatartásának okát, lelkiileg kimeríti, s amelyből szabadulni szeretne. A mű szereplői egy híres színésznő és egy sikeres író: „Két napja haragban voltak, részint azért, mert az összeveszés maga is kéjt okozott a színésznőnek, másrészt meg gyönyörúsége tellett abban, hogy alázatosan térjen vissza a megsértett, a duzzogó férfihoz. Az volt az ösztöne, hogy százszor elveszítsen és százszor meghódítson ugyanegy embert, ha már – tökéletlen alkotásuknál fogva – százat egyszerre nem szerethetett.”³⁰ Ugyanez a felsőbbrendűségi érzésből egyszersmind alávetettség iránti vágyból fakadó, nyíltan agresszív, a férfi érzéseit kontrollálni akaró magatartás jellemzi a címszereplő és szeretője viszonyát Erdős tetralógiájának második kötetében, *Az élet királynőjében*, és az ugyancsak 1925-ben írt *Bárá Herzföld Klarissza* című, szintén egy többszörös identitáskrizisről szóló regényében.

Betti szülei ugyan a kulturális asszimilációra a nyelvhasználat és a magyar történelmi hagyományok átvételét illetően nyitottak, de a teljes integráció elől elzárkóznak. A szabad párválasztás, az esküvő előtti szerelmi kapcsolat, s kiváltképp a beolvadáshoz vezető vegyesházasság számukra elfogadhatatlan. Amikor az apai szigor ellen lázadó, még a kóser étkezési szabályokat is titokban megszegő

²⁸ Mészáros Zsolt, „A zsidó önmeghatározás,” 15; Erdős Renée, *Az új sarj*, 266.

²⁹ Erdős Renée, *Az új sarj*, 144.

³⁰ Bródy Sándor, *Egy rossz asszony természetrajza: Erkölcstajza* (Budapest: Singer és Wolfner, 1904). <https://mek.oszk.hu/07300/07380/07380.htm>.

Szidi, akiről húga úgy sejt, hogy viszonya lehetett egy dzsentrí fiúval, tiltakozik az ellen, hogy apja keressen neki megfelelő férjet, anyja is őszintén felháborodik: „Hát milyen embert akarsz te? Hogy még ne is imádkozzon? Hát aki nem imádkozik minden reggel a szíjakkal, az aztán hogy viseli magát a többi dolgokban?”³¹ Betti már Győrszigeten foglalkoztatja, hogy szülőhelye földbirtokosának, az érsekléli földesúrnak kitartottja „bukott nő” létére mégis jól él: a gazdagnak és előkelőnek képzelt budapesti társaság kétes táncosnői múltja és törvénytelen gyereke ellenére befogadja. A kamaszlány a szexualitással kapcsolatos normaszegést összekapcsolja a hit és vallásgyakorlás hiányával: „Vagy este nem imádkoznak soha és nem gondolnak arra, hogy Isten megbünteti őket, ha valami helytelen dolgot tesznek.”³² Maga Betti is belebonyolódik egy, mindkét vallás szociokulturális hagyományának normáit megszegő kapcsolatba, amit hamarosan helytelennek ítél és megbán: beleszeret tizenhétéves, léha és cinikus gimnazista unokafivérébe, Kálmánba, akivel a szerelmi levelezésen túl eljutnak a csókolózásig és az éjszakai titkos találkákig a lány szobájának rácsos ablakánál. Amikor transzgresszív szexualitása következtében egy-egy későbbi kapcsolata kudarccal és női identitása megrendülésével végződik, a számára nőként is szerepmóddal nagyanyjának nemcsak irányító-uralkodó viselkedésmódjától igyekszik megszabadulni, hanem tovább távolodik a vallásától is.

A nagyravágyó Betti a fővárosi újságírónak készülő fiútól hall először az életszemléletére hamarosan döntő hatást gyakorló Friedrich Nietzschéről, s arról a nézetéről, hogy „a világ a választottakért van.”³³ „Nekem szabad, – gondolta magában – ami velem történik, az nem közönséges eset. Én más vagyok és Kálmán is más. Mi megkülönböztetett emberek vagyunk” – indokolja meg magának a német filozófus nézeteit egyelőre csodáló Betti, hogy miért engedte megcsókolni magát.³⁴ A modernizmus előfutárának *Übermensch*-elméletéből és ortodox matriarcha nagyanyjának énközpontú szemléletmódjából táplálkozó felsőbbrendűségi érzéssel, de mind vallási identitásában, mind női identitásában elbizonytalanodva, így indult 1894-ben a főváros meghódítására a győri kamaszlány. A millenniumi Budapesten tehetség híján színésznőként ugyan nem volt jövője, de merész verseivel váratlanul meglepően nagy sikert aratott, ami lehetővé tette, hogy nő létére értelmiségi pályával próbálkozzon. Nem is remélt foglalkozási identitásában hitbéli kételyeire és női szerepét illető elbizonytalanodására is gyógyírt találhatott. A konvencionális verseléstől elszakadva már 1901-ben olyan modern verseket írt, mint *A Hét* című folyóiratban megjelent „Sasok” (Ady „Héja-nász az avaron” című, hasonló témájú költeménye 1905-ből való!):

³¹ Erdős Renée, *Az új sarj*, 92.

³² Erdős Renée, *Az új sarj*, 102.

³³ Erdős Renée, *Az új sarj*, 167.

³⁴ Erdős Renée, *Az új sarj*, 188.

Asszimilációs identitáskrizis Erdős Renée *Az új sarj* című önéletrajzi regényében

Erdős Renée: „Sasok”

Két ellenséges sasmadár
A sziklaormon egymásra csapott
S vadúl harcoltak, mígnem egy elesett
Az erősebb, a nagyobb.

Véletlenség okozta csak –
A győztes nézi mozdulatlanul
Az elbukottnak véres tetemét
S megtörtén ráborul.

Nem értem, hogy történhetett...
Győzelmem súlya le a porba nyom –
És csókolgatom zúzott szárnyaid
Én büszke, nagy sasom! ...

Erdős Renée a magyar költészet megújításához hozzájáruló korai költészetét női költőként különösen szokatlan kitárulkozás jellemzi. Őszinteségét, melyre fenti, a korabeli olvasók szemében bizonyára szubverzívnek tűnő szerelmes verse is példa, kritikusai a modernizmus velejárójának tulajdonították. Önéletrajzi regényének ismeretében megkockáztatható a megállapítás, hogy merész nyíltsága kezdetben kevésbé tudatosan formált világnézetéből, mint inkább többszörös identitásválságából fakadt, amire egy teljes lelki összeomlás után, a modernséget elutasítva, a katolicizmusban kereste a gyógyírt.

Bibliográfia

Antaliné Hujter Szilvia. „A nádorvárosi Back-malom – a Győri Hengermalom.” *Győri Szalon*, 2015. szeptember 17. <https://www.gyoriszalon.hu/news/3585/61/>.

Balázs Eszter. *Az intellektualitás vezérei: Viták az irodalmi autonómiáról a Nyugatban és a Nyugatról 1908-1914*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2009.

Bródy Sándor. *Egy orosz asszony természetrajza: Erkölcstrajz*. Budapest: Singer és Wolfner, 1904. <https://mek.oszk.hu/07300/07380/07380.htm>.

Erdős Renée. *Az új sarj* (Budapest: Athenaeum, 1915.) Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1923.

Erdős, Renée. *Ifjúságunk*. Budapest: Szépmíves, 2018.

Értesítvény a Pannonbalmi Szt-Benedek-Rend Győri főgymnasiumáról az 1875/76. tanév végén. Győr: Gross Gusztáv és Tsa, 1876.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyor_09794_bences_gimnazium_09816_1875/?pg=125&layout=s&query=ehrenthal.

Guttman, Allen. *The Jewish Writer in America: Assimilation and the Crisis of Identity*. New York: Oxford University Press, 1971.

Kerekes, Janet. *Álarcosbál a Fehér Keresztben: A zsidó asszimiláció*. Budapest: L'Harmattan és Kossuth Klub, 2018.

Konrád Miklós. *Zsidóságon innen és túl: Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014.

Körner András. *Hogyan éltek? A Magyar zsidók békéznapi élete, 1867-1940*. Budapest: Corvina, 2013.

Laczó Balázs. „Zsidóüldözés a három folyó városában.” *Kisalföld*, 2017. augusztus 19. <https://www.kisalfold.hu/gyor-es-kornyeke/multidezo-zsidouldozes-a-folyok-varosaban-3-resz-5540395/>.

Lenhardt Károly, szerk. *A Modori M. Kir. Állami Tanítóképezde hetedik érvésítvénye az 1888/89. tanév végén*. Pozsony: Nirschy Ferenc és Társai, 1889.
https://adt.arcanum.com/hu/view/Modor_21291_AllamiTanitokepezde_21298_1888/?pg=43&layout=s&query=ehrenthal.

Marrus, Michael R. „European Jewry and the Politics of Assimilation: Assessment and Reassessment.” *The Journal of Modern History* 49, no. 1 (Mar 1977): 89-109.

Mészáros, Zsolt. „A zsidó önmeghatározás tétjei és dilemmái Erdős Renée *Ősök és ivadékok* című tetralógiájában.” In „Zsidó” *identitásképek a huszadik századi magyar irodalomban*, szerk. Schein Gábor és Szűcs Teri, 11-27. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2013.

Némáné Kovács Éva. „A győrszigeti Kohn Adolf és Társa Olajgyára története alapításától 1910-ig.” *Győri Szalon*, 2018. április 19.
<https://www.gyoriszalon.hu/news/10874/66/A-gy%C5%91rszigeti-Kohn-Adolf-%C3%A9s-T%C3%A1rsa-Olajgy%C3%A1ra-t%C3%B6rt%C3%A9nete-alap%C3%ADt%C3%A1s%C3%A1t%C3%B3l-1910-ig>.